

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Reşat Nuri Güntekin'in "Değirmen" Romanında Bürokrasi

Bureaucracy in Reşat Nuri Güntekin's Novel "Değirmen"

Salim Çonoğlu*

Abstract: The functioning of social life in an orderly framework takes place within certain rules and norms. In addition to the norms that emerge with social experiences, traditions and customs, states also create some rules to regulate social life and to continue their institutional functioning in a healthy way. In Reşat Nuri Güntekin's novel "Değirmen", which was serialized in Yedigün magazine in 1943 and first published in 1944, at the time when the life story of the Ottoman Empire was about to come to an end, an earthquake that had never happened in Anatolia in a small town called Sarıpınar, the center -How he reveals the disconnection between the country, the decay, distortion and corruption in the whole state bureaucracy from the bottom up, is explained in an ironic style. "Değirmen" is the novel of an era when the First World War was approaching, and where fragmentation and new formations started all over the world. The Ottoman Empire, which was a huge body until then, is about to complete its life story. Imperial center XIX. While faced with such an existence problem in the 21st century, Anatolia has been struggling with the ill luck for a long time with its rundown, poverty and ruined face due to the negligent behavior of the center, which could not go beyond some memorized thoughts about itself. The town of Sarıpınar, which is the most concrete appearance of this maximal fortune in the novel "Değirmen", does not need earthquakes or any other disaster to turn it into a pile of debris. Sarıpınar, with its neglected and ruined houses, crooked and muddy streets, and the ruined Constitutional Monarchy school, seems to have turned into a pile of debris without experiencing a major earthquake. The Empire, with the successive shocks it went through, XIX. When it came to ruin in the century, Sarıpınar not only felt these tremors deeply, but with the indifference brought about by being loved from afar, he made living on the wreckage and normalized it for years. During the years of "abundance in Istanbul, famine in Ankara", the failure of the centralist state to fulfill its widespread power and duties both through itself and its representatives is that this hitch in the novel "Değirmen" ensures that we are all about to fall into the abyss that drags the state to its edge.

Structured Abstract: In the Değirmen novel, which was serialized in Yedigün magazine in 1943 and was first published in 1944, during the period when the life story of the Ottoman Empire was about to come to an end, an earthquake that had never really happened in a small town called Sarıpınar in Anatolia, the disconnection between the center and the provinces, How he brought to light the decay, distortion and corruption in the state bureaucracy is explained in an ironic style.

Reşat Nuri Güntekin, since leaving Istanbul as an education inspector, has personally and closely seen what it means to be a hometown, and this long-term mission helped him to get to know the hard life outside of Istanbul and the people who are trying to stand in this difficult life. Unlike his contemporaries, Reşat Nuri,

*Prof. Dr. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Prof. Dr. Balıkesir University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature.

ORCID 0000-0003-3630-0956

conoglu@balikesir.edu.tr

Cite as/ Atıf: Çonoğlu, S. (2021). Reşat Nuri Güntekin'in "Değirmen" romanında bürokrasi. *Turkish Studies - Language*, 16(2), 609-621. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.51273>

Received/Geliş: 05 May/Mayıs 2021

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2021

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 June/Haziran 2021

CC BY-NC 4.0

who is the very life they say, is no longer a person who only knows his country on the map, in a period when the countryside, the village, and the country's intellectuals were conceptualized with the neighborhood names of Istanbul such as Erenköy, Kadıköy and Mecidiyeköy.

Reşat Nuri Güntekin, in his novel *Değirmen*, tries to solve this enigma and he deals with how far the center is from the provinces not only in terms of distance but also in terms of mentality, in an era when Anatolia stands before our eyes like a thousand-headed enigma.

The *Değirmen* is the novel of an era in which the First World War was approaching, and the disintegration and new formations started all over the world. The Ottoman Empire, which was a huge body until then, is about to complete its life story. Imperial center XIX. While faced with such an existence problem in the 21st century, Anatolia has been struggling with the ill luck for a long time with its rundown, poverty and ruined face due to the negligent behavior of the center, which could not go beyond some memorized thoughts about itself.

There is no need for earthquakes or any other disaster to turn the town of Sarıpınar, which is the most concrete aspect of this maximal fortune in the *Değirmen* novel, to a pile of debris. Sarıpınar, with its neglected and ruined houses, crooked and muddy streets, and the ruined Constitutional Monarchy school, seems to have turned into a pile of debris without experiencing a major earthquake. The Empire, with the successive shocks it went through, XIX. When it came to ruin in the century, Sarıpınar did not only feel these tremors deeply, but with the indifference brought by only being loved from afar, he made living on the wreckage and normalized it for years.

The *Değirmen* is a novel in which the bureaucracy rotted from top to bottom as a result of an earthquake that never actually happened in the Anatolian town of Sarıpınar in a period close to the beginning of the First World War, and the bureaucracy is satirized. The novel, which begins with people who were injured under a collapsing ladder in an evening party attended by town bureaucrats, shows the extent of the lack of communication between the center and the provinces with the tragicomic events that developed when an absent earthquake was brought to the center.

The presence of bureaucrats who feel stuck and thrown into Anatolia next to a government that has not passed beyond Beykoz has left the Anatolian people unattended and in the middle. The district governor and the governor, who want to overcome their office without damage by sweeping the problems under the carpet, and the tough-tempered governor who constantly criticizes them are no less than them. It is clear that the bureaucrats, from the top to the bottom, do not act on the principle of "knowing the neighborhood", see the Anatolian world not from its heart, but from its edge and corner, and strive to live outside it, not inside it. It is obvious that those who look at Anatolia from the corner will have the delusion that there is a frozen, ordinary life there. However, when it is entered into it, it will be clearly seen that the life and people living / lived in Anatolia have pain, suffering, joy and striking adventures.

Keywords: Philology, Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, Bureaucracy, Anadolu

Öz: Toplumsal hayatın nizami bir çerçevede işleyişi, belli kurallar ve normlar dâhilinde gerçekleşir. Toplumsal tecrübelerle, gelenek ve göreneklerle ortaya çıkan normların yanı sıra devletler de hem toplum hayatını düzenlemek hem de kurumsal işleyişlerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için birtakım kurallar oluştururlar. Reşat Nuri Güntekin'in, 1943 yılında *Yedigün* dergisinde tefrika edilen ve ilk baskısı 1944 yılında yapılan "*Değirmen*" romanında, Osmanlı Devleti'nin hayat hikâyesinin sona ermek üzere olduğu devrede, Anadolu'da Sarıpınar adlı küçük bir kasabada hakikatte hiç yaşanmamış bir depremin, merkez-taşra arasındaki kopukluğu, aşağıdan yukarıya tüm devlet bürokrasisindeki çürümüşlüğü, çarpıklığı ve yozlaşmayı nasıl günyüzüne çıkardığı, ironik bir üslupla anlatılmaktadır. "*Değirmen*", Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı, tüm dünyada parçalanmaların ve yeni oluşumların başgösterdiği bir çağın romanı. O zamana kadar kocaman bir gövde olan Osmanlı İmparatorluğu da hayat hikâyesini artık tamamlamak üzeredir. İmparatorluk merkezi XIX. yüzyılda böylesi bir varlık sorunuyla karşı karşıyayken, Anadolu ise kendisine dair bir takım ezberlenmiş düşüncelerin ötesine geçememiş merkezin ihmalkâr davranışları yüzünden köhneliği, yoksulluğu ve enkaz haline gelmiş çehresiyle uzun süredir makûs talihiyle mücadele etmektedir. Bu makûs talihin "*Değirmen*" romanındaki en somut görünüşü olan Sarıpınar kasabasının enkaz yığına dönmesi için zelzele ya da başka bir afete lüzum yoktur. Zira Sarıpınar, bakımsız ve viran evleriyle, eğri büğrü, çamur içinde sokaklarıyla, viran

olmuş Meşrutiyet mektebiyle, büyük bir depremi yaşamadan da enkaz yığına dönmüş gibidir. İmparatorluk, geçirdiği art arda sarsıntılarla XIX. yüzyılda enkaz haline geldiğinde, Sarıpınar, bu sarsıntıları derinden hissetmekle kalmamış, yıllardır sadece uzaktan sevilmenin getirdiği ilgisizlikle enkaz üzerinde yaşamayı hayat biçimi haline getirmiş ve normalleştirmiştir. "İstanbul'da bolluk Ankara'da kıtlık" yaşandığı yıllarda, merkeziyetçi devletin, yaygın güç ve görevlerini hem kendisi hem de temsilcileri aracılığıyla yerine getirme noktasında yaşadığı aksaklık, "*Değirmen*" romanında bu aksamanın, devleti kenarına sürüklediği uçuruma hep birlikte düşmek üzere olduğumuzun sağlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Filoloji, Reşat Nuri Güntekin, Değirmen romanı, bürokrasi, Anadolu

Giriş: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e

Toplumsal hayatın nizami bir çerçevede işleyişi, belli kurallar ve normlar dâhilinde gerçekleşir. Toplumsal tecrübelerle, gelenek ve göreneklerle ortaya çıkan normların yanı sıra devletler de hem toplum hayatını düzenlemek hem de kurumsal işleyişlerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için birtakım kurallar oluştururlar. Bu kuralların kontrolü ve uygulanması, bürokrasi denilen çok katmanlı bir yapıyı ortaya çıkarır. Devletin olduğu her yerde bürokrasinin de oluştuğunu ifade eden Terzi'ye göre, bürokrasi tarihi ile devletlerin tarihi paralellik göstermektedir (Terzi, 2015:17) Devlet yapısının ve görev alanının giderek genişlik kazanmasıyla, devlete ait politikalara hız ve işlerlik kazandıracak ve sorumlulukları paylaştıracak bir mekanizma olarak ortaya çıkan bürokrasi, Abadan'ın ifadesiyle, halkta; kırtasiyecilik, işlerin yavaş yürümesi, keyfi kararlar, idari yönden baskı yapma gibi tasavvurlar uyandırsa da, aslında kamu ve özel sektörde en alt birimden en üst birime kadar düzenli bir yapılanmaya sahip olan bir teşkilatlanma biçimidir (Abadan, 1959:7)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ardından XV. yüzyıla kadar "Reaya ve ülke sultanındır" (İnalçık, 2003:79) kuralı esasınca çok geniş bir alanda faaliyet gösterme imkanı bulamayan Osmanlı bürokrasisi, devletin büyümesine paralel, özellikle XV. yüzyıldan sonra gelişmiş ve "Osmanlı'nın bir dünya devleti haline gelmesinde" (Terzi 2015:49-50) askeri zaferleri taçlandıran çok önemli bir sebep olmuştur. Ancak ilerleyen zamanlarda mevcut durumun devleti idare etmede yetersiz kaldığı görüldükten sonra ister istemez bürokratik yapıda reform ihtiyacı baş göstermiştir. Bu yeniden yapılanma dönemi, özellikle III. Selim'in tahta çıkışıyla başlamış olsa da düzenlemeler, bürokrasiye ilişkin düzenlemeler Tanzimat ve sonrasında daha somut bir şekle bürünmüştür. Heper'in tespitiyle, padişahın kişisel yönetim anlayışı ve yönetimine dayanan devlet yapısının (Heper, 1977:59) Tanzimat ile yeniden biçimlenmesi, bürokrasinin modernize edilmesi, devletin siyasi ve idari anlayışının değişmesiyle, bürokrasi de kendisini yeniden yapılandırmış ve bu yeni dönemin esaslarına uygun olarak kendi geleneğini oluşturmuştur.

Tanzimat'la birlikte oluşan sivil bürokratik yapı, Ortaylı'ya göre, otoritenin parçalanmaya başladığı ve bu parçalanmanın kurumsallaştığı bir süreçte her şeye hükmeden Abdülhamid döneminde (Ortaylı, 2005:103) nüfuzunu, itibarını kaybetmeye başlar. İttihat ve Terakki döneminde özellikle askerî bürokrasinin egemen olduğu görülür. Cumhuriyet döneminde ise Önder'in tespitiyle, Osmanlı'dan miras alınan ve gelenekle şekillenen bürokratik yapı, özellikle ilk dönemde modernleşmenin anahtarı olarak görüldüğü için altın yıllarını yaşamış ve Cumhuriyet, modernleşme hedefleri doğrultusunda Osmanlı asker ve sivil bürokrat-aydınların öncülüğünde kurulmuştur.(Önder, 2016:273-274)

I.Çarkları Bozulan Bürokratik Düzen: Değirmen

1943 yılında *Yedigün* dergisinde tefrika edilen ve ilk baskısı 1944 yılında yapılan *Değirmen* romanında, Osmanlı Devleti'nin hayat hikâyesinin sona ermek üzere olduğu devrede, Anadolu'da Sarıpınar adlı küçük bir kasabada hakikatte hiç yaşanmamış bir depremin, merkez-taşra arasındaki kopukluğu, aşağıdan yukarıya tüm devlet bürokrasisindeki çürümüşlüğü, çarpıklığı ve yozlaşmayı nasıl günyüzüne çıkardığı, ironik bir üslupla anlatılmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, eserlerini bütün Anadolu'yu içine alan bir ankete benzettığı (Tanpınar, 1977:122) Reşat Nuri Güntekin, maarif müfettişliği göreviyle¹ İstanbul dışına çıkışından itibaren memleket fukaralığının ne demek olduğunu bizzat yerinde ve yakından görmüş, bu uzun soluklu görev, İstanbul dışındaki zorlu hayatı, bu zorlu hayatın içinde ayakta durmaya çalışan halkı tanımaya yardımcı olmuştur. Taşranın, köyün, ülke aydınlarının zihninde Erenköy, Kadıköy, Mecidiyeköy gibi İstanbul'un semt isimleriyle kavramsallaştırıldığı bir dönemde, çağdaşlarından farklı olarak, söyledikleri hayatın ta kendisi olan Reşat Nuri, artık memleketini sadece haritada tanıyan bir insan değildir. *Anadolu Notları*'nda Birinci Dünya Savaşı'nın başlamak üzere olduğu günlerde memleketi uçuruma götüren sebeplerden bazılarını o zamanın gençliğinin sezmeye başladığından söz ederken, bu durumun en önemli sebeplerinden biri olarak Anadolu'ya yapılan haksızlığı gören Reşat Nuri, asırlardan beri bütün kuvvetin İstanbul'a verildiğini, devlet adamlarının, iş adamlarının Anadolu'yu sadece asker ve zahire deposu olarak gördüklerini, idealist gençliğin ise uzaktan sevilen, kimi zaman acınan karanlık ve esrarlı evliyalar diyarı olarak gördükleri değerlendirmesini yapar (Güntekin, 1993:60)

Bu değerlendirme, merkezin uzun süredir Anadolu'yu kalbinden değil kıyısından, köşesinden görerek, onun içinde yaşamaya gönülsüz olduğunun ifadesidir. Cemal Süreya'nın: "Uzaklardaydın, oracıkta, öbür kıtada"² dizelerinde olduğu gibi İstanbul'un yanı başında, hemen oracıkta olmasına rağmen, sanki bir başka kıtadaymışçasına yabancı gibi görülen, asırların ihmaliyle, giderek sanki normal ve olağan bir davranış biçimi haline gelen bu yabancı bakış, *Anadolu Notları*'nda dile gelen yılların da aslında çok farklı olmadığını ve Anadolu'nun hâlâ uzaktan sevildiğini göstermektedir. 1930'lu yıllarda bilmedikleri, tanımadıkları bir memleket olan Anadolu'yu tıpkı bir seyyah gibi gezen İstanbullu bürokratların, memurların Anadolu'yu karanlık renklerle tasvir ederek, Anadolu'daki hareketsizlikten, hayatsızlıktan şikâyet etmeleri de bu uzaklıktan ileri gelmektedir. Ancak bu uzaklığın sebebi, Anadolu'dan daha dün gelmiş olduklarını unutan bürokratlar/memurlar değildir, asıl sebep, taşranın etrafında döndüğü iktidar merkezinin, asıl kaynağına olan lakayt tavrıdır.

Reşat Nuri Güntekin'in, Anadolu'nun "bin başlı muamma gibi gözümüzün önünde durduğu" (Tanpınar, 1977: 92) bir devirde, merkezin sadece mesafe olarak değil zihniyet olarak da taşraya ne kadar uzak olduğunu işlediği ve bu muammayı çözmeye çalıştığı *Değirmen* romanında Sarıpınar Kaymakamı Halil Hilmi Efendi, merkezin Sarıpınar'daki temsilcisidir. Sarıpınar'ın ileri gelenlerinden olan Ömer Bey, Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yi evinde vereceği davete çağırır. Bu özel davette Sarıpınar'da herkesin tanıdığı "Kızanlıklılı Naciye" de yer alacaktır. Davetin olduğu akşam -güya- Sarıpınar'da bir zelzele meydana gelir. Ne gariptir ki, zelzele sonrasında sadece Ömer Bey'in evi hasar görmüştür. Bu zelzele o kadar hafiftir ki kasabada ve civar köylerde yaşayan pek çok insan tarafından hissedilmemiştir. Ömer Bey'in evindeki panik sırasında başta kaymakam olmak üzere birçok kişi yaralanır. Jandarma kumandanı, belediye başkâtibi Rıfat'ın olayı telgrafla İstanbul'a haber verdiğini duyunca, gece yarısından sonra merkeze gönderdiği telgrafla zararın fazla olduğunu hatta kaymakamın ağır yaralıları arasında bulunduğunu bildirir ve bu telgrafla işler iyice içinden çıkılmaz bir hâle gelir. Zelzelenin, İstanbul'daki bir gazetede "Sarıpınar Zelzelesi" haberi olarak verilmesi, diğer gazetelerin de olaya ilgi göstermesine ve hakikatte hiç gerçekleşmemiş bir zelzelenin ülkenin en büyük meselesi haline gelmesine yol açar. Zelzelede zarar görenlere destek için önce Sarıpınar'a bir yardım heyeti gönderilir. Bu heyette, kaymakam ağır yaralı zannedildiğinden, Halil Hilmi Efendi'nin yerine vekil olarak atanmış olan Eşref adında bir memur da vardır. Ancak yardım heyetinin Sarıpınar'a gelişinden kısa süre sonra zelzele tamamen unutulur, gündelik hayat olağan akışında devam eder. Heyetin kendisini Anadolu'daki hayata kaptırması,

¹ "26 Nisan 1931 yılında Maarif Vekâleti 2. sınıf müfettişliğine tayin edilen Reşat Nuri, bu görevine 9 Mart 1939 tarihine kadar devam eder" Kanter, M. F. (2006). Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s. 19-20.

² Cemal Süreya, "Metinlerde Buluştuk", Sevda Sözleri, s. 252, YKY, İstanbul 2000.

halkın onları misafir etmesinde, kışlık erzak alımlarında, bağlardaki eğlencelere katılmalarında görülür. Bunların yanı sıra kaplıcasının romatizmaya iyi geldiğine inanılan uzakça bir dağ köyünü teftişe giden ve bu köyde iki gün kalan heyet üyelerinin de olması, görevli memurların asli vazifelerini unutup bu teftişi fırsata çevirme çabalarını yansıtır.

Öte yandan Dâhiliye nazırının emriyle, mutasarrıfa Sarıpınar zelzelesi hakkında ayrıntılı bir rapor göndermemiş olmasının sebebini soran vali, mutasarrıfın derhal Sarıpınar'a giderek, öğreneceklerini saati saatine vilayete bildirmesini emreder. Mutasarrıfın geleceğine dair haber, Sarıpınar'da telaşa yol açtığı gibi özellikle bürokratik muhatap durumundaki Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yi rahatsız eder. Ancak Mutasarrıf Hamit Bey'in kaymakamdan hesap sorması ya da ayrıntılı bilgi alması gerekirken dört sene sonra ilk defa Anadolu'da anlaşılabildiği bir insan bulduğu düşüncesiyle hareket etmesi, kasabadaki çarka dâhil olmasına etki eder. Bir taraftan da kasabaya sağanak gibi yardımlar yağmaktadır. İstanbul'da ise Dâhiliye Nazırı, valinin bütün kabahati mutasarrıfa yıktığından bahisle, Sarıpınar zelzelesiyle ilgili durumun açıklığa kavuşturulması için valinin de kasabaya gönderilmesini emretmesi, işleri karmaşıktırır. Belediye reisi Reşit Bey, valiyi Ömer Bey'e kaptırmadan kendi evinde ağırlamak için, daha önce Sarıpınar'a gelen ve evinde misafir ettiği, üstelik valinin adını duyduğunda kaçacak delik arayan mutasarrıfı, "şimdi iki muhterem misafirimle fakirhanem şereflenecek" diyerek evden çıkarır. Halkın "öperken ısıtır" dediği cinsten olan vali Sarıpınar'da mutasarrıf ve kaymakamla ilgilenmez. Kasabada gördüğü her olumsuzluktan kaymakam ve mutasarrıfı sorumlu tutarak onları herkesin içinde ayıplar, hakaret eder. Vali tam anlamıyla dehşet saçmaktadır. Kasabada sıtma, pislik, sinek dışında zelzeleden bir ize rastlayamayan vali, tam bunların hesabını sormaya başlayacakken İstanbul'dan bir telgraf gelir. Padişah, yeğeni Şehzade Şemsettin Efendi başkanlığında, içinde Alman, Fransız ve İngiliz gazetecilerin de bulunduğu bir heyeti; Sarıpınar'a doğru yola çıkarmıştır. Bu telgraftan sonra tek yapılacak şey, Sarıpınar'daki rezaletin üstünü örtmek için kasabaya depremde zarar görmüş görüntüsü vermektir. Deli Kâzım lakaplı, kaymakamlıkta görevli bir mühendis, kasabanın zaten zelzele görmüş bir durumda olduğunu, yarından tezi yok boşaltılması gereken yüzlerce binanın listesini rapor haline getirebileceğini söyler. Valinin de uygun bulmasıyla hemen icraata geçen Deli Kazım, formalitelerin tamamlanmasını bile beklemeden Sarıpınar'ı enkaz yığını haline getirir. Bu arada valinin başkanlığında kurulan komitede alınan karar uyarınca, heyet kasabada kaldığı süre boyunca komite dışında kimsenin misafirlere yaklaşmalarına izin verilmeyecektir.

Sarıpınar'a geldiği güne kadar Beykoz'dan öteye gitmemiş, Ortaköy ve Çengelköy'den başka köy görmemiş olan Şehzade Şemsettin Efendi, Sarıpınar'ı daha uzaktan görür görmez, hakikaten kasabanın harabe haline geldiğini düşünerek üzüdür. Hiçbir sahne rejisörünün hatta Deli Kazım'ın bile tertip edemeyeceği bu haraplık ve sefalet manzarası karşısında Şehzade Şemsettin Efendi'nin ağlamaya başlaması, düzenlenen tiyatrunun amacına ulaştığını gösterir. Zira İstanbul'dan gelen heyet, Sarıpınar'da gerçekten zelzele olduğuna inanmıştır. Şehzade Şemsettin Efendi'yi kasaba ziyaretinde en çok üzen şeylerden biri de hükümet konağının harap halidir. O sırada vali, kaymakamı şehzadeye takdim ederek, ağır yaralı olmasına rağmen sürüne sürüne iş görmeye devam ettiğini, vazifesini bir saniye bile bırakmadığını söyleyerek olayı iyice trajik bir düzleme taşır

Bu ziyaret sonunda Sarıpınar zelzelesi yerli ve yabancı gazetelerin sütunlarında bir kez daha haber olur. Kasabaya yardımlar yağar. Bu yardımla kasaba neredeyse yeniden imar edilir. Artık Kaymakam Halil Hilmi Efendi, yerini, mevkiini sağlamlaştırmıştır. Şehzadenin padişaha vereceği raporla hiç olmazsa çoluk çocuğuyla başını sokacağı bir ev parası hayal etmektedir. Fakat günün birinde paradan daha kıymetli bir şey, hamiyetli göğsünü süsleyecek bir altın Osmanlı nişanı gelir.

II-Devletin Çöküşü ve Memleket Fukaralığı: "Memlekette çok yıkıntı var mı acaba?"

Değirmen, Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı, tüm dünyada parçalanmaların ve yeni oluşumların baş gösterdiği bir çağın romanı. Dünya hızla gömlek değiştirmeye başlamıştır ve "dünya gömlek değiştireceği zaman hadiseler sakınılmaz olur." (Tanpınar 2012: 11) O zamana kadar

kocaman bir gövde olan Osmanlı İmparatorluğu da hayat hikâyesini artık tamamlamak üzeredir. İmparatorluk merkezi XIX. yüzyılda böylesi bir varlık sorunuyla karşı karşıyayken, Anadolu ise kendisine dair bir takım ezberlenmiş düşüncelerin ötesine geçememiş merkezin ihmalkâr davranışları yüzünden köhneliği, yoksulluğu ve enkaz haline gelmiş çehresiyle uzun süredir makûs talihiyle mücadele etmektedir.

Bu makûs talihin *Değirmen* romanındaki en somut görünüşü olan Sarıpınar kasabasının enkaz yığına dönmesi için zelzele ya da başka bir afete lüzum yoktur. Zira Sarıpınar, bakımsız ve viran evleriyle, eğri büğrü, çamur içinde sokaklarıyla, viran olmuş Meşrutiyet mektebiyle, büyük bir depremi yaşamadan da enkaz yığına dönmüş gibidir. İmparatorluk, geçirdiği art arda sarsıntılarla XIX. yüzyılda enkaz haline geldiğinde, Sarıpınar, bu sarsıntıları derinden hissetmekle kalmamış, yıllardır sadece uzaktan sevilmenin getirdiği ilgisizlikle enkaz üzerinde yaşamayı hayat biçimi haline getirmiş ve normalleştirmiştir. “İstanbul’da bolluk Ankara’da kıtlık” (Avcıoğlu 1976:172) yaşandığı yıllarda, merkezîyetçi devletin, yaygın güç ve görevlerini hem kendisi hem de temsilcileri aracılığıyla yerine getirme noktasında yaşadığı aksaklık, *Değirmen* romanında bu aksamının, devleti kenarına sürüklediği uçuruma hep birlikte düşmek üzere olduğumuzun sağlamasıdır. Sarıpınar kaymakamı Halil Hilmi Efendi’nin, romanın girişinde, duvardaki çarpık ve tozlu çerçeve içinde kalkık kaşlarını büyük gözlerinin edebî hayretiyle bakan padişah resmini vurgulaması tesadüfî değildir.

Reşat Nuri, devletin, onun temsilcisi olan taşra bürokrasisiyle tek taraflı ilişkisini viranelerde, üstü açık barakalarda, bit, pislik, açlık ve hastalık içinde yaşayan yer-yurt garibi muhacirler üzerinden anlatır. Balkan muharebesinden sonra Sarıpınar’a gelen muhacirler çayın karşı yakasındaki Gaziler ve Çaybaşı mahallelerine Karacaahmet’in meşhur tekkesindeki miskinler gibi, sanki “mahpus” edilmiş ve küçük çay, doğal bir sınır gibi, bu mahallerin ve muhacirlerin problemlerinin kasaba merkezinin de olduğu çayın beri kıyasına geçmesine izin vermemiştir. Yurtsuz ve aç olduklarını söyleyerek para isteyen muhacirlere “*Bu hususlara bakmakla mükellef devlet dairelerinin kapılarını göstermek*” ifadesi, eskiye göre daha düzenli bir idare kurma noktasında çaba gösterildiği, ulaşım ve haberleşme imkânlarının eskiye göre genişlediği bir dönemde, çayın, aynı zamanda aşılması mümkün olmayan bürokratik bir sınır olduğunun ifadesidir. Biçareler, ümitlerini kesmiş bir halde yaşarlarken, “belediye muhtaçlara para dağıtıyormuş” söylentisi çıkınca hepsi birden ayaklanmış ve bu insanlara “*sizi sarsan zelzele başka nevi zelzele*” denilememiştir. Bu cümledeki trajik vurgu “*sizi sarsan zelzele*”dir. Merkez taşraya uzaktır ancak kasaba bürokrasisi de çayın öteki yakasına uzaktır. Bu mekânın, şehrin dışında ve gözlerden uzak olması, hem merkez hem de taşra tarafından dışlandığını göstermektedir. Bu yapı, kasaba merkeziyle kolektif anlamda bağ kurmaya çalıştıkça, kasaba sürekli reddeder. Hatta “*kamçının ucunu uzaktan göstermek*” gerektiğini savunan Kumandan Niyazi Bey, kaymakam ve belediye başkanına, köprünün üstüne koyacağı iki jandarmayla, karşı kıyıda kasaba merkezine kuş bile uçurtmayacağına teminatını vermiştir.

Sarıpınar kasabasıyla Makedonya’dan, Trakya’dan zor bela canını kurtarmış bir alay yurt garibi muhacirleri ayıran doğal sınıra benzer bir sınır, mutasarrıf Hamit Bey’in görevli bulunduğu belediye hududunun sonundaki bir dere ve üzerindeki taş köprüyle bir kez daha vurgulanır. Bu köprüden ötesi Sarıpınar kasabasıdır. Mutasarrıf Hamit Bey, görevde bulunduğu dört sene zarfında pek çok kere bu köprü başına gelmiş, ağır bir zeytin ormanına tırmanarak kaybolan karşı yol hakkında şairane hayallere dalmış fakat pasaportsuz ayak basılmayan bir yabancı devlet toprağı gibi, bir türlü karşı kıyıya geçememiştir. Mutasarrıfın, yabancı bir ülke toprağı gibi gördüğü Sarıpınar’da pislik, sinek, sıtma almış başını gitmiştir. Kasabanın büyük bir kısmı harap halde olduğu gibi mekteplerdeki çocukların canları tehlike içindedir. Devlet binalarının bakımsızlığı, yıkılmak üzere oluşları halkın en yakınlarıyla yakınlaşmadan devlet dairelerine giremeyişleri üzerinden yansıtılır. O güne kadar Beykoz’dan uzak köy görmemiş Şehzade Şemsettin Efendi’nin Sarıpınar’ı uzaktan ilk gördüğünde, “hakikaten harabe haline gelmiş biçare şehir.” demesi de asker ve vergi deposu olarak görülen taşrayı takatsiz düşüren tek taraflı ilişkinin göstergesidir.

III-İstanbul'un Anadolu'yla Sınırı: "Gezmesek de, tozmasak da/O köy bizim köyümüzdür"

-Taşraya Atılan Bürokratlar: "Gerçi memlekete büyük hizmetti amma, onu böyle yerlere bağlasalar durmazdı."

Osmanlı bürokrasisinin yıllar içinde hantallaşması ve işlemez hale gelişiyle, merkezin sorumluluklarını paylaşan taşra bürokrasisinde de merkezle doğru orantılı bir tükenmişlik söz konusudur. Devlet, taşrada denetim kontrolünü tamamen yitirmiştir. Kontrolün olmadığı, yeni yönetimin; eski yönetimin "kokmaz, bulaşmaz Babıali efendilerini", iradesiz bürokratlarını pasifize etmek için görevlendirdiği, görevlendirilenlerin iş yapmaktan daha çok çocukluk ve ilk gençlik dönemlerine ait İstanbul nostaljisiyle avunduğu, kendilerini merkezden uzağa atılmış, sürgünde hissettikleri bu denetimsiz ortamda Anadolu, siyasal, sosyal, kültürel bir enkazın altındadır. Merkezin taşradaki vekili olan devlet memurları, İstanbul dışında olmanın verdiği dışlanma hissiyle, umursamaz, baskıcı, dayatmacı ve statükocudur.

Değirmen romanında Osmanlı'nın son döneminde iktidarın Anadolu'ya olan uzaklığı, bürokratlar, memurlar ve halk arasında yaşanan iletişimsizlik, kibirli bürokratların, memleketin esas sahibi olan halka tepeden bakışları, Anadolu'yu bir sürgün yeri olarak gören bürokratlar, gönüllü reformcular; Sarıpınar ilçesinin kaymakamı Halil Hilmi Bey, malmüdürü, Jandarma Hürşit, Jandarma Kumandanı İştıpli Niyazi Efendi, Müderris Hacı Fikri Efendi, Muallim Ahmet Masum, Mühendis Deli Kazım, Mutasarrıf Hamit Bey, Vali ve Şehzade Şemsettin Efendi üzerinden anlatılır.

Meseleler üzerinde derin derin konuşmaktan zevk alan Beykozlu, kaymakam Halil Hilmi Efendi, Sarıpınar'da gönülsüz sürgünlük yaşayanlardandır. Devletin temsilcisi olan Halil Hilmi Efendi, halk tarafından önemli bir otorite figürü olarak görülse de, yirmi beş yıllık idarecilik hayatında en sevmediği şey otoritesini kullanmak ve karar vermek zorunda kalmaktır. Zira karar verme, yetki veya otorite kullanma beraberinde sorumluluğu da getirecektir. Oysa Hilmi Efendi, bürokratik sınırlardan uzak kalarak kendini güvence altına alma çabasıdadır. Ancak köyün ileri gelenlerinden Ömer Bey'in evindeki bir eğlence gecesinde güya bir zelzele yaşanmıştır ve bu olaydan sonra otoritesini ve iradesini kullanmak zorunda bırakılmıştır:

"Ne yazık ki bu gecesinde de, başköşedeki koltuğunda her zamanki gibi akıllı uslu oturuyor görünmekle beraber, içinden çılgıncasına eğlendiği bu tek sefahat gecesinde de onu rahat bırakmıyorlar, kendisini –resmi vazifesi ile hiçbir alakası olmayan- bu zelzele meselesinde de karar vermeye, otoritesini kullanmaya davet ediyorlardı" (Güntekin, 1987, s. 6-7).

Halil Hilmi Efendi, padişahın Sarıpınar'daki gölgesidir. Romanda, duvardaki çarpık ve tozlu çerçeve içinde kalkık kaşlarını büyük gözlerinin edebî hayretiyle bakan padişah resmi ya da yer yatağı serip yatmaktan bile ürktüğü makam odasındaki Sultan Mehmet'in çerçevesi içinden hayretle bakan büyük gözlerinin vurgulanması, makamının sarayın etrafında döndüğünü göstermektedir. Devletine bağlı bir bürokrat olan Halil Hilmi Efendi, bu bağlılığına rağmen iradesizdir. Zelzele sonrası İstanbul'a kendisinin ağır yaralı belki de ölmek üzere olduğu bilgisinin ulaştırılmasına çok kızar çünkü ona göre "memleket başsız kalmamalıdır" (Güntekin, 1987: 30) Üstelik devlet görevlileri -vaziyetleri ne kadar kötü olursa olsun-, yerlerine vekil atanıncaya kadar görevlerini mutlaka yerine getirmek zorundadırlar. Bu yaklaşımlarıyla her ne kadar devlet işleyişine ilişkin bir sorumluluk içerisinde olsa da bu söylemlerinin pratikte pek bir karşılığı yoktur. Zira Sarıpınarlıların devletin taşradaki temsilcisi olarak gördükleri kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin en önemli özelliği iradesizliğidir. Kendini gerçekleştirme iradesi gösteremeyen Halil Hilmi Efendi'nin, bu hoşnutsuz tavrıyla Sarıpınar'la ilgili gerçekleştirmek istediği hayalleri de yoktur: "O, klasik bir idare adamıydı; meslek hayatında vakaları daima olduklarından hafif göstermeyi bir idare kaidesi olarak bellemiştir.

Dolu, zelzele, orman yangını, su baskını gibi insan mesuliyetini aşan gök afetleri karşısında da ne olur ne olmaz bu kaideyi değiştirmeyiz.” (Güntekin, 2017: 28)

Onun bütün hayalleri doğup büyüdüğü, çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği Beykoz’a dairedir. Bütün şahsi ve resmi hayatı kendi iradesi dışında tasarlanmış olan Halil Hilmi Efendi’nin şahsında, devlet otoritesinin parçalanmaya başladığı bir dönemde nüfuzunu ve itibarını kaybetmeye başlayan bürokrasi, iradesizlik ve kararsızlık şeklinde tecelli etmektedir. Kanter’in değerlendirmesiyle, özellikle bu kararsızlık, “Osmanlı’nın son dönem aydınlarının da yaşadığı büyük ikilemin izdüşümü biçiminde düşünülebilir.” (Kanter, 2013: 424)

Kendisinden önceki Nusret gibi namussuz bir idare adamı olmayan kaymakam, zayıf adamların çoğunda olduğu gibi birdenbire parlayan öfkesi, tamir edilemez bir vaziyetin başladığı anın hemen başlangıcına kadar süren ve oradan ileri gidemeyen klasik bir idare adamıdır. Halil Hilmi Efendi, mağdurların ve güçsüzlerin karşısında cüretkârdır. Kasabadaki trajikomik olayların başlamasının sebeplerinden biri olan Kızanlıklılı Naci’ye ile makam odasında yaptığı görüşmede Naciye’ye esip gürlere, şimdiye kadar hiç kimseye söyleyemediği kelimeleri sarf eder. Bu konuşma esnasındaki “ses ve bakışları idarecilik hayatının daha başka saatlerinde de bulmak mümkün olsaydı” ifadesi, kuvvet ve iktidar karşısında acz ve teslimiyet gösterdiğini ortaya koyar. Öte yandan “mümkün olsaydı? Şimdiye kadar mutasarrıf hatta vali idi” ifadesi, Halil Hilmi Efendi’nin, bürokraside yükselebilenin yolunun acımasız ve yıkıcı olmaktan geçtiğini düşündüğünü ifade etmektedir. Ancak siyasi iradenin temsilcisi olan kaymakam, irade beyan edecek durumda değildir. Kendisine hami tavrı takınmasından rahatsız olduğu jandarma kumandanının, halkın şikâyetlerini dinlerken söze karışması ve kumandanın madeni düdüğü gibi sesini bastıramaması, onun ne derece görünmez ve silik olduğunu göstermektedir.

Aslında hiç gerçekleşmemiş zelzele sonrası da Sarıpınar’ın görünüşünün öncekinden farklı olmaması, Anadolu’nun merkez tarafından nasıl ihmal edildiğini yansıtır. Bu durum, kasabayı incelemek için gelen bürokratların geldikleri yer hakkında hiçbir araştırma yapmadıklarını yansıttığı gibi halkın içinde bulunduğu sosyal sefalet görüntülerinden de habersiz olduklarını gösterir. Öte yandan kasabaya görevli gelen memurların ilgisizlikleri ise sorumluluk bilincinden yoksun olmalarının yanı sıra kendilerini yabancı ve geçici hissetmelerleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla kaymakam dâhil, görev yapan bürokratların, memurların bakışı kasabaya kıyısından köşesinden ilişmemiş ve kasaba dışarıdan/uzaktan sevilmiştir. Halil Hilmi Efendi ve diğer bürokratların kasaba köyleri bir yana dursun, kasabayı dolaşıp, burada yaşayanların kalplerini kazandıklarına dair küçük bir işaret bile olmaması, bürokratların kendilerini halkın dışında konumlandırımlarının bir neticesidir. Zelzelenin verdiği hasarı görmek için civar köylere uğrayan Halil Hilmi Efendi, dönüşte araba bozuk kır yollarında ağırlaşınca, karşı dağlarda kızarmaya başlayan güneşe bakarak dehşete düşer ve bastonuyla arabacının omzunu dürterek, “daha çabuk, geç kalıyoruz.” Diye söylenir. Gün batımının muhteşem manzarası karşısında dehşete düşmek ve söylenmek, yönetilenden kopuk, yönetilenle ilişkileri zayıf, memleket coğrafyasında kendisini yabancı hisseden, aidiyet duygusundan yoksun, dilini bilmediği yabancı bir ülkede kalmışçasına korkak bir ruh halinin ifadesidir.

Kasaba bürokratlarının temel niteliği olan yavaşlık, hareketsizlik ve hantallık, Sarıpınar’ın kaderidir. Burada olağanüstü bir durumla karşılaşıldığında ya da ağır bir yükün altına girildiğinde her şey yavaş bir şekilde ilerlemektedir. Öte yandan yıkılmakta olan imparatorluğun geleceğine dair belirsizliklerin yarattığı arafta olma hali ve yaşattığı travma bütün ağırlığıyla kasabada hüküm sürmektedir:

“Bu, muhacirler meselesi nedir bilir misin? Makedonya ve Trakya’dan güç bela canını kurtarmış bir alay yurt garibini buraya gönderdiler. Bu kadar insanı nereye yerleştireceğiz? Ne ile besleyeceğiz? Bunları düşünmek yok. Allaktan başka dayanacak kimsesi olmayan on iki lira aylıklı bir kaymakamları var ya... Düşünsün kerata. Başka işi ne? Para istersin “inşallah, maşallah” diye atlatırlar, memur istersin aldırılmazlar. İki defa tekit edersen, cevap yok. “Akıl mı öğretiyorsun adama” tarzında bir haşlama yemeğe

niyetin varsa bir üçüncü tekit yazarsın. Yoksa sesini kesersin. Muhacirler de biraz bağırp çağırdıktan sonra, bakarlar ki, aldırın yok; onlar da seslerini keserler çaresiz. Karacaahmet'in meşhur tekkesindeki miskinler gibi çayın öte tarafındaki mahallelerine kaparsın herifleri... Ne halde olduklarını görüp boş yere dertlenmemek için o taraflara da uğramazsın... olur, gider." (Güntekin, 2017: 69)

Hükümet konağının harap hali, aslında Sarıpınar kasabasının harap halini somutlar. Her ikisi de enkaz halindedir. Yukarı sofa pislik deryası halindedir. Süpürge bile atılmamıştır, toz içindedir. Sarıpınar'ın dörtte üçü haraptır. Mekteplerde yüzlerce masumun hayatı her an tehlikededir. Tüm bu eksikliklere rağmen, kaymakam için asıl önemli olan bürokrasideki kırtasiyecilik, uyulması gereken kurallar ve formalitelerdir: "Bir resmi tahriratın birkaç müsvedde yapılmadan, kâğıtta kurşunkalem ucu sivriltilir gibi, bir dakikada karalayıp atıldığını ilk defa görüyordu. Hakikaten keskin adamlardı bu yeniler." (Güntekin, 2017: 77)

Halil Hilmi Efendi için kullanılan "klasik idare adamı" ifadesi, dinamizmini kaybetmiş, insanı ve zamanı biteviye öğüten bir değirmenin çarkları gibi aynı makamda çıkan bir sese dönüşen hantal bürokrasinin ifadesidir. Halil Hilmi Efendi, görevini yerine getiremeyen, suyu çekilmiş bir değirmen gibi sadece gıcırdamaktadır. Zelzele, kasabanın çözü(e)memiş birçok problemini görünür kılmışken, kaymakamın en büyük endişesinin, çizgili pantolonunun dizkapağının yırtılmış olması, kibar bir çevreye mensup olan bürokratların benmerkezci tutumlarını yansıtmaktadır. Öte yandan kasabaya gelen bürokratların kendi varlık alanları, kendi arzuları ve kendi beklentileri dışındaki her gerçekliği görmezden gelmeleri, sorumluluk duygusu veya görev bilincinden yoksun olmalarıyla ilişkilidir. Merkezden uzak olmak, gözden düşürülmüş bürokrat algısını ortaya çıkardığı gibi Anadolu'nun sürgün yeri olarak öteki mekân olarak kodlanmasına da etki eder. Nitekim Anadolu'yu sürgün bir yer olarak algılayan Mutasarrıf Hamit Bey, görev yaptığı yeri sahiplenici bir tutum sergileyemez.

Meşrutiyet sonrası altmışına doğru ilk defa İstanbul dışına çıkmış bir Babıali beyi olan Mutasarrıf Hamit Bey, yıllardan beri Nalan kalfanın pişirdiği fosfatin muhallebisiyle yaşayan bir merak hastasıdır. Kalamış'taki köşkünden sonra Sancak, ona eski sürgünlerin gönderildiği Fizan gibi görünmüştür. Dört seneden beri ruhça ve bedence harap olan mutasarrıf, Kalamış koyunu ve Fenerbahçe'yi göz yaşlarıyla hatırlayarak kendisini Sancak'a atanlara nasıl lanet ediyorsa, eşi de aynı sebeple kendisine lanet okumaktadır. Ebcet hesabıyla tarihler yazmaya ve bilmece çözmeye meraklı olan mutasarrıf, Kaymakam Halil Hilmi Bey gibi sorumluluktan kaçınan, iradesiz ve silik bir bürokrat örneğidir. Meşrutiyet hükümetinin kendisini öldürmek için bahse girdiğini düşünen mutasarrıfın amacı, hizmet etmek değil, emekliliğine kalan altı senelik zamanı kazasız belasız doldurmaktır. Bu bağlamda o, yaşadığı yere nüfuz edemediği gibi kendi çeperlerinin dışına dahi çıkamaz. Nitekim, görev yaptığı dört yıl boyunca, belediye hududunun sonundaki derenin üzerinde bulunan taş köprüden öteye geçmemiştir. Bu köprüden ötesi Sarıpınar kasabasıdır. Mutasarrıf Hamit Bey, görevde bulunduğu dört sene zarfında pek çok kere bu köprü başına gelmiş, ağır bir zeytin ormanına tırmanarak kaybolan karşı yol hakkında şairane hayallere dalmış fakat pasaportsuz ayak basılmayan bir yabancı devlet toprağı gibi, bir türlü karşı kıyıya geçememiştir. Mutasarrıfın iki nahiye ötedeki Sarıpınar'a giderken "Ne olacaksa olacağız, mamafih, sağ salim dönerim yine inşallah!" sözleriyle, yabancı bir ülke toprağına girer gibi yakınlarıyla helalleşmesi, ironik bir çerçevede Anadolu'nun "yabancı", "öteki" ya da "tekinsiz" olarak tasavvur edilmesini yansıtır. Mutasarrıfın söyleminde açığa çıkan bu ironi, Anadolu'da bir sancakta görevli bürokratin, görevli olduğu yere nasıl yabancı, nasıl çaresiz olduğunu göstermektedir. Oysa yıllardır hemen yanı başındaki Sarıpınar pislik içindedir, sinek, sıtma almış başını gitmiştir. Kasabanın yarısı hatta dörtte biri haraptır. Mekteplerde yüzlerce masum çocuğun hayatı tehlike içindedir, vatandaş en yakınlarıyla helalleşmeden devlet dairelerine adım atamaz çünkü en gözde binalar bile bakımsızlıktan neredeyse yıkılmak üzeredir.

Hemen burnunun dibindeki bir kazayı bile tanımaktan aciz; kokmaz, bulaşmaz, mızımız, hastalıklı bir kalem efendisi olan mutasarrıf, pek de inceliği olmayan bir problemin altından kalkacak iradeye sahip değildir. Bu bağlamda mutasarrıf nezdinde Osmanlı'nın son dönemlerindeki "kalem efendileri"nin liyakatsizlikleri gözler önüne serilir. Öte yandan mutasarrıfın Sarıpınar'a geldiğinde de kaymakamla birlikte çocukluk ve ilk gençlik dönemlerine ait İstanbul nostaljisiyle avunmaları, kendilerini ait hissetmedikleri bir mekânla ünsiyet kuramamalarını yansıtır. Nitekim benzer tavırlar Kaymakam vekili Eşref'te de görülür.

Kaymakam Vekili Eşref, boynunda kocaman bir fotoğraf makinesi, sarı kıvrıkcık saçlı, mavi gözlü bir maiyet memurudur. Mutasarrıfın akrabalarından olan bu genç, mülkiyeden mezun olduktan sonra mutasarrıf tarafından vilayet maiyet memurluğuna tayin ettirilmiştir. Şimdilerde ise ona uygun bir kaymakamlık aranmaktadır. Bu çerçevede, objektifliğin, liyakatin yerini nepotizmin aldığı bozulmuş bir bürokratik sistemin temsilcisi olan Eşref, birkaç gün dinlenmeye geldiği sancaktan vekâlet emrini alınca canı sıkılır. Eşref'in amacı, bir yolunu bulup hariciyeye atlamaktır. Kaymakama göre, böyle bir görev memlekete büyük bir hizmettir ancak Eşref, böyle yerlere bağlasalar durmaz, bir gençtir. Kaldı ki tahsilli ve dil bilen bir genç neden böyle bir yerde ömür çürütecektir. Bürokratik hiyerarşinin basamaklarını, her bir basamağın ihtiyaç duyduğu bilgi ve görgüyle değil, güç merkezlerine olan yakınlığıyla yorulmadan tırmanmakta olan Eşref, böylece kendisini koruyanlar gibi toplumsal gerçeklikten izole olacaktır.

Kasabaya gönderilen yardım heyetinden bahsedildiği bölümlerde ise ironik görüntü doruğa çıkar. Zلزelenin tam haftasında atlarla ve arabalarla kasabaya giren yardım heyeti her şeyi alt üst eder. Heyette, kekeme reisten başka iki doktor, iki cerrah, üç idareci, bir düzineden fazla sıhhiye memuru, hastane hademesi vesaire vardı. Hatta Sarıpınar'da evli bir kızı ve torunları olan bir tabur imamı bile kendini heyete sokturmanın yolunu bulmuştu.

Kaymakam Halil Hilmi Efendi, eğer keyfi yerinde olsa ve Eşref adlı maiyet memurunun kaymakam vekili olarak görevlendirildiğini öğrenmese bu heyeti şöyle karşılayacaktır:

"-Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Mutasarrıf beyefendinin hareketzedelerin yardımına koşmak üzere müstacelen yola çıkardığımı müjdelediği heyet sizsiniz değil mi? Bunu bilmesem sizi çadırlarınız, sandıklarınız vesairenizle Hicaza giden Sürre alayı sanırdım. Bu ne sürat! Feneri nerede söndürdünüz? İnsan hakikaten kuş misali... Geçen hafta neredeydiniz, bu hafta neredesiniz bakın.

Neyi soruyorsunuz? Zelzeleyi mi? İzin verirseniz evrakı, daha doğrusu tarihi bir tetkik edeyim. Nuh tufanından bir müddet sonra kasabamızın başından hakikaten böyle bir felâket geçmiştir..."(Güntekin, 2017:72)

Heyet, belediye reisi Reşit Bey tarafından misafir edilir. Zelzele unutulmuştur. Yardım heyetinin sandıkları, çadırları, belediye karşısındaki Zincirli hanın avlusunda açılmadan durur. Reşat Nuri'nin ifadesiyle tam anlamıyla bir Sarıpınar panayırısıdır. Çünkü heyetin halka yapacağı yardım olmadığı için şimdilik halk heyete yardım etmektedir. Heyet üyeleri, âdeta egzotik bir mekâna ya da turistik bir geziye gelmiş gibi davranarak ya alışveriş eder ya da bağlardaki eğlencelere katılırlar. Hatta bir kısmı da kaplıcasının romantizmaya iyi geldiği düşünülen bir dağ köyüne gitmiş ve orada iki gün kalmıştır. Fakat her şeyin bir hududu vardır. Heyetin reisi bir gün:

"-Ne yapacağız arkadaşlar, dedi. Aldığımız emir üzerin geldik, her tarafı arayıp tarayarak yorulduk. Fakat bir şey bulamadık. Kaza idaresi merkezi aldatmış demeye pek dilim varmayacak ama doğrusu işi çok mübalağalandırmışlar. Siz de belki okumuşsunuzdur; bugünkü posta ile gelen İstanbul gazetelerine göre burada taş yağıp kıyamet kopuyormuş. Bana kalırsa keyfiyeti telgrafla mutasarrıfa bildirip avdet müsaadesi istemeliyiz. Yoksa mesul oluruz..."(Güntekin, 2017: 86)

Bürokratik çözümsüzlüğün yol açtığı tedirginlik, heyet üyelerinin işsiz güçsüz çarşıda, pazarda dolaşmaya utanmaları ile belirginleşir. Zira ahali kendilerine tuhaf tuhaf bakmaya başlamıştır. Hatta ara sıra lastikli sözler bile sarf edilmektedir. Burada han odalarında ve şunun bunun evinde daha fazla sefil olmanın anlamı yoktur. Üstelik hem sancağa dönmeli, hem de doğrusu, fol yok, yumurta yokken ortalığı velveleye veren ve hazineyi zarara sokan kasaba idaresinden hesap sorulmalıdır. Ancak işler bundan sonra daha gülünç bir hal alır. Çünkü köylere yağ sipariş etmiş bir cerrah ile yerli zenginlerden birinin kızını istemiş ancak henüz cevap alamamış bir genç memur, bir iki gün daha beklemek düşüncesindedir. Bu sahne, bürokrasinin nasıl işlemez hale geldiğini ve devletin her alanına nasıl sirayet ettiğini de gülünç bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şehzade Şemsettin Efendi, Sarıpınar'da yaşanan bu trajikomik gelişmelerden sonra depremde hasar gören kasabayı ziyaret için İstanbul'dan Alman, İngiliz ve Fransız gazetecilerle birlikte Sarıpınar'a gelir. O güne kadar Beykoz'dan uzak yola gitmemiş ve Ortaköy ile Çengelköy'den başka köy görmemiş olan Şehzade Şemsettin Efendi'nin, Sarıpınar'ı daha uzaktan görür görmez, hakikaten harabe haline gelmiş biçare şehir diye üzülmeye, İstanbul'da yaşayanların Anadolu gerçeğinden ne kadar uzak olduklarını yansıtır. Muhacir mahallesine gelince hiçbir Deli Kazım'ın tertip edemeyeceği bu haraplık ve sefalet manzarası önünde ağlamaya başlar: "*Zelzelenin ne korkunç bir afet olduğunu şimdi anladım. Birkaç dakika içinde bir mamureyi ne hale getirmiş!*" (Güntekin, 2017: 142)

Bu bilgisizlik, Anadolu'yu sadece asker ve vergi deposu olarak gören yöneticilerin, yönetilenle kurduğu ilişkinin zayıflığına işaret etmektedir.

-Taşrada gönüllü reformcular: "*İcabederse böyle hayırlı ve haklı bir iş için göbek atarak darağacına çıkarım.*"

Sarıpınar'da, bütün bürokratik problemlere, iradesiz yöneticilere rağmen, gönüllü reformcular da vardır. Ancak Sarıpınar'da reform yapabilmek için "deli" sıfatına da ihtiyaç vardır. Belediye mühendisi Deli Kazım da, tarihin bütün felaketlerini softalık ve softa kafasıyla izah eden coşkun ve ölçsüz bir yenilik aşığıdır. Kasaba bürokratlarının aksine, dinamik, çok zeki, okumuş bir insandır. Sarıpınar kasabasındaki zelzele sonrası yaşanan kargaşayı ortadan kaldıracak isim olan Deli Kazım, diğerlerinden deliliğiyle ayrılır. Sürekli yenilikten, cesur inkılap hamlelerinin lüzumundan bahseden, devlet mevzuatına kokmuş formüller, çürümüş eskilikler diyecek kadar cesur olan Deli Kazım, Kanter'e göre "bürokrasinin pas tutmuş çarklarını kendi bildiği yöntemlerle işletmek amacındadır." (Kanter 2003:407) Zelzele için kasabaya gönderilen yardım paralarının "ince idare-i mülkiye ahkâmıyla" dağıtılmasına karşı çıkmış, resmi komisyonun kararlarına karşı çıkarak, idare zihniyetinin dışına çıkarak bu yardımdan ihtiyaç sahiplerinin yararlanmasını için ısrar etmiştir: "Nihayet devlet parası değil mi? Ben razıyım mesuliyete efendim. Vallahi de billahi de razıyım. İcabederse böyle hayırlı ve haklı iş için göbek atarak darağacına çıkarım." (Güntekin, 2017:63-64)

Valiyi karşılamaya götürmek istediklerinde, kanımda dalkavukluk yok, yapmam diyen Deli Kazım'ın bu sözleri, bürokrasinin yozlaşmış işleyişine daâhil olmaktan kaçınmayı yansıtır. Öte yandan eski bir çeşmenin üstündeki beyitleri mutasarrıfın okuyamadığını görünce kendisi su gibi okuyan Deli Kazım hem valinin gözüne girer hem de vali ve diğer bürokratları, şehzadenin Sarıpınar'a geleceği haberini aldığındaki şaşkınlığın içinden de kurtarır. Deli Kazım, zaten kasabanın dörtte üçünün harap olduğunu, bu yüzden hemen boşaltılması gereken binaların listesini çıkarabileceğini söyler. Ardından da hazırladığı rapora dair formalitelerin tamamlanmasını beklemeden peşinde taşıdığı kazma kürekli adamlarla icraata geçer. Deli Kazım'ın programı üzere şehzade ve maiyetinin uzun uzun mahalle aralarında dolaştırılması ve yardımlarla kasabanın yeniden imar edilmesi, bürokrasinin çözümsüzlüğünün karşısına halk uyanıklığının çıkarılmasıdır.

Meşrutiyet Mektebi başmuallimi olan Ahmet Masum, "cılız ve mini mini vücudu" ile Deli Kazım'ın peşinden sürüklenen çekingen ve sessiz bir çocuktur. Kasabanın ileri gelenleri mektepten

yeni çıkmış bu genç çocuğa, Deli Kazım'a uymaması için sık sık nasihat ederler. Kaymakam Halil Hilmi Bey' Deli Kazım' her türlü çılgınlığa ve pislığe sürükleyen Ahmet Masum olduğunu düşünmesine rağmen, zelzele sonrası toplanan yardım paralarının bir kısmının bakımsız ve virane olan Meşrutiyet Mektebi'nin tamiri için kullanılmasını rica etmesi, bozulmuş bürokratik sistem içinde devlet menfaati için hareket ettiğini göstermektedir.

-Bürokrasinin Acımasız Dili: “*Ya son derece kalender ve uysal yahut barut gibi sertti.*”

Değirmen romanında Reşat Nuri, bürokratların korkunç çehrelerinden ve bu çehrelerin oluşturduğu çeperlerden de bahsederek bürokratik işleyişteki hantallığı, kibrin sorunların çözülmesine nasıl engel teşkil ettiğini yansıtır. Bürokrasinin katı yüzleri, kimi zaman iktidar alanını paylaştıkları, kimi zaman da bu alanın dışında kalan insanlara karşı kibirli, merhametsiz, zorba yüzlerini gösterirler.

“İttihatçı kodamanlardan olan vali, insana “kardeşim”, “şeker ağabeyciğim” diye konuşur ama dalına basıldığı zaman ne yapabileceğini en iyi mutasarrıf bilir. Üstelik askerdir ve hareket ordusuyla İstanbul'a yürüyenlerden biridir. Kaymakam Halil Hilmi Efendi ve Mutasarrıf'ın aksine “*halkın öperken ısırır*” dediği cinsten ortası olmaya bir adamdır. Her gün münasebette bulunduğu adamlar, küçük adamlar olduğu için bir keman virtüözü süratiyle gamların en aşağısından en yukarisına fırlayarak karşındakini burnuna fiske yemiş kedi yavrusuna çevirmekte mahirdir. Sarıpınar'a ilk geldiği anda gözü sokağın kenarındaki çukurlara ilişmiş, birkaç gün içerisinde kasabada zelzele dışında pislik, sıtma, sinek olduğunu gözlemiş ve bürokratların hatalarını acımadan yüzlerine vurmuştur: “Kasabada bu işlerin bu derece Allah'a kaldığını tasavvur etseydi Mutasarrıf Bey mutlaka büyük bir rahatsızlığı göze alarak, buralara kadar zahmet ederlerdi:”(Güntekin, 2017:132)

Sarıpınar'daki muazzam rezaleti fark eden vali, Şehzade Şemsaddin Hazretleri'nin birkaç güne kadar kasabada olacağını öğrendikten sonra, Deli Kazım'ın önerisini kabul ederek, herkesi sıkıntıdan kurtaran bir çözüme imza atar.

Hürriyet kahramanı Niyazi Bey'e benzeyen hatta bu benzerlikten dolayı bir ara bir geyik alıştırılmayı düşünen fakat bunun uygun olmayacağını fark edince bir kurt köpeği tedarik eden Jandarma Kumandanı İştihli Niyazi Bey, Kaymakama karşı hamî tavrı takınır. Nitekim Niyazi Bey, “Burada ben olmasam yer ahali birbirini. Bereket yılar benden. Kaymakam bana dua etsin.” Diyecek kadar otoriterdir. Kaymakam, halkın şikâyetlerini dinlerken söze karışır. Muhacirler söz konusu olduğunda “*kamçının ucunu uzaktan göstermek*” gerektiğini savunan Kumandan Niyazi Bey, kaymakam ve belediye başkanına, köprüünün üstüne koyacağı iki jandarmayla, karşı kıyıda kasaba merkezine kuş bile uçurtmayacağını teminatını vermiştir.

Kaymakama karşı hamî tavrı takınan Niyazi Bey, “Burada ben olmasam yer ahali birbirini. Bereket yılar benden. Kaymakam bana dua etsin.” Diyecek kadar otoriterdir. Kaymakam, halkın şikâyetlerini dinlerken söze karışır. Muhacirler söz konusu olduğunda “*kamçının ucunu uzaktan göstermek*” gerektiğini savunan Kumandan Niyazi Bey, kaymakam ve belediye başkanına, köprüünün üstüne koyacağı iki jandarmayla, karşı kıyıda kasaba merkezine kuş bile uçurtmayacağını teminatını vermiştir.

Kanter'e göre, “Beden, dünyadaki varlığı görünür kılmakla birlikte aynı zamanda hayat tarzı ve dünyevî algıyı da sergilediği davranışlar aracılığıyla ifşa eder (Kanter, 2019:104) Bu bağlamda, *Değirmen* romanının girişinde, saçkırandan başında tek tüy kalmamış, iri camlı siyah gözlükleriyle çökük avurtlarının karanlığı arasında parlayan sarı elmacık kemikleri, renksiz bir çizgiden ibaret dişleri ve eğrilmiş omuzlarından öne doğru sarkan kollarıyla iskeleti hatırlatan malmüdürü, statükonun bedene bürünmüş halidir. Kasaba fakir olmasına rağmen, formalitelere bağlı bir memur olduğu için para isteyenleri daima fena bir çehre ile karşıladığı için görünüşündeki uğursuzluk bir kat daha artmış görünür.

Sonuç

Değirmen, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yakın bir dönemde Anadolu'da Sarıpınar kasabasında aslında hiç gerçekleşmemiş bir deprem sonucunda bürokrasinin tepeden tırnağa nasıl çürüdüğü anlatıldığı ve bürokrasinin hicvedildiği bir romandır. Kasaba bürokratlarının da katıldığı bir akşam eğlencesinde, kalabalığın ağırlığına dayanamayarak çöken bir merdivenin altında kalıp yaralananlarla başlayan roman, olmayan bir zelzelenin merkeze kadar ulaştırılmasıyla gelişen trajikomik olaylarla merkez ve taşra arasındaki iletişimsizliğin ne boyutta olduğunu gösterir.

Beykoz'dan öte geçmemiş bir iktidarın yanı başında kendilerini Anadolu'ya atılmış, saplanmış hisseden bürokratların varlığı, Anadolu insanını da sahipsiz ve ortada bırakmıştır. Problemleri halının altına süpürerek memuriyetini hasarsız atlatma isteyen kaymakam ve mutasarrıfla, onları sürekli eleştiren sert tavırlı valinin de onlardan aşağı kalan tarafı yoktur. En tepeden en aşağıya kadar, "muhihi tanıma" prensibinden hareket etmedikleri açık olan bürokratların, Anadolu dünyasını tam kalbinden değil, kıyısından, köşesinden görüp, onun içinde değil dışında yaşamaya gayret ettikleri açıktır. Anadolu'ya kıyısından köşesinden bakanların, orada donmuş, sıradan bir hayat yaşadığı vehmine kapılacakları ortadadır. Hâlbuki onun içine girildiğinde, Anadolu'da yaşayan/yaşanan hayatın ve insanların acıları, ıstırapları, sevinçleri, çarpıcı maceraları olduğu net bir şekilde görülecektir.

Kaynakça

- Abadan, N.(1959). *Bürokrasi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Avcıoğlu, D.(1976). *Türkiye'nin düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*. Tekin Yayınevi.
- Güntekin, R. N. (1993). *Anadolu notları*. İnkılap Kitabevi.
- Güntekin, R. N.(2017). *Değirmen*. İnkılap Kitabevi.
- Heper, M.(1977). *Türk kamu bürokrasisinde gelenekçilik ve modernleşme*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, H.(2003). *Osmanlı imparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*. Çev. Ruşen Sezer. YKY.
- Kanter, B.(2019). "Kırmaca Bedenler" *Türk romanında bir söylem biçimi olarak beden (1923-1980)*. Kesit Yayınları
- Kanter, M. F.(2007). *Ölümünün 50. yılında belgelerle Reşat Nuri Güntekin*. İnkılap Kitabevi.
- Kanter, M. F.(2013). *Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında yapı ve izlek*. Grafiker Yayınları.
- Ortaylı, İ.(2015). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ.(2016). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Cedit Neşriyat.
- Önder, Ö.(2016). *Türk bürokrasisi ve bürokratik elitizm*. Kampüs Matbaacılık.
- Tanpınar, A. H.(1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. (Haz. Zeynep Kerman). Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H.(2012). *Huzur*. Dergâh Yayınları.
- Terzi, M. A.(2015). *Türk devlet geleneğinde bürokrasi*. Bilge Kültür Sanat.